

1

Министерство образования Республики Саха (Якутия)
Муниципальное казенное учреждение «Муниципальный орган управления образования»
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Бордонская средняя общеобразовательная школа»

РАССМОТРЕНО:
на заседании МС
протокол № 1
от «29» августа 2017 г.

СОГЛАСОВАНО:
заместитель директора по УВР
Спирина Спирина Л.Н.
«29» августа 2017 г.

УТВЕРЖДЕНО:
директор школы
Григорьев Григорьев В.Т.
«29» августа 2017 г.

«Саха сиригн норуоттарын культурата» үлэ программата

Учуутал: Евсева Е.О.

Кылаас: 7 кылаас

«Утум» учебник-хрестоматия. Автор Васильева М.С. 2004 сыл.

Саха сиригн тереут омуктарын култуурата: 5-11 кылаас.

Керуллэр чаас сылга: 34 чаас

Нэдиэлэбэ: 1 чаас

	<i>1 чизэппэр</i>	<i>2 чизэппэр</i>	<i>3 чизэппэр</i>	<i>4 чизэппэр</i>
<i>Программаҕа керуллэр уопсай чааба</i>				
<i>Фактически ытыллыбыт уруок чааба</i>				
<i>Туолбатах чаас (биричиинэтин ыйан туран)</i>				

Быһаары сурук

Норуот уйэлэргэ суппэт барҕа баайа – кини национальной культурата уонна искусствота буолар. Отгон национальной культура диэн олоххо-дьаһахха, улэ5э-хамнаска, ой-санаа, сизэр-майгы оттунэн атын омуктартан туох да уратыны айбыта-туппута ааттаныан соп.

Саха ыччата кыра сааһыттан норуот торут культуратын этигэр-хааныгар инэрэн, торообут буруттан силистээх-мутуктаах, толору куттаах-сурдээх. Саха норуотун салбыыр, ураанхай омугу ууһатар киһи буолан тахсыахтаах. Программа сылга 34 чаабы уроукка учуоттанар (нэдиэлэ5э 1 чаас)

Бу уерэхтэн суьэн ылан, аныгы о5о мацнайгы иккис суьуех уерэнэр саабыгар анаан туспа уроук быьыытынан билибиннэрэр, уерэтэр – такайар, инэрэр, туттарар туьаайыылаах «Саха сириин норуоттарын культурата» диэн ааттаах уерэтэр – иитэр **программа сурун сыала:** киьи айыл5а о5ото, айыл5а киьи алаьата диэн терут ейу саха о5отугар туттаран инэрии; тыыннаах ситимнэ киллэрии; о5о айар кенулун баардыланан – билинэн кенул айар киьи буоларыгар кемелеьуу, эдэр киьи уйулбатын уьугуннарыы, иьийитин сайыннарыы, норуота тугу айбытын сэргээн – кэрэхсээн, долгуйар – дуоьуйар гына иитии.

Бу сыалы ситиьэр инниттэн туруорар **соруктар:**

- О5о киьи буолар аналын билинэн баардыланарын ситиьии;
- Удьуор тыьынын теруттэрин уьугуннарыы, бигэргэтии, киппэлээн – чинэтэн, ейдетен биэрии, туттарыы;
- Идэ биэриитин, айдарыыны таба тайанан уьугуннарыы, аьыллан арылларга кеме буолуу;
- Кенул – дьаалы тутан киьи быьыытынан киьилии сайдар (бэйэни салайынар) сатабылыгар сыьыаран уьуйуу.

Уерэтэр матырыьаал 5 салаа5а тумуллэр: олох – дьаьах культурата; итэ5эл, сизэр – туом, угэстэр, субэлэр; историческай керуу; билинни культура уонна искусство сайдыьта; хотугу омуктар культуралара.

Сурун тосхол (принцип) – туруорунар сыалы – соругу о5о кьабын иьинэн, тус туьаайан, баар олоххо сыьыаран уерэтэн, о5ону бэйэтин кьтыаран, улэлэтэн, айдаран-туттаран, онорторон, туттаран-хаптаран, дьарыгырдан туран ситиьии.

Терут культура уерэ5ин кедьууьун сурун бэлиэтинэн, билгэтинэн, чинчитинэн (критерийинэн) уерэнэр о5о тобулла5ас, сайа5ас, сыста5ас турукка киирэн уерэ5ин айымньылаахтык ылынан саха буоларынан киэн тутта саныьра, сизэрдээх быьыьта – майгыта, терут угэьи куннээ5и олобор кенул еттунэн тутуьара, айымньылаахтык туттара, ийэ тылынан санаатын сатаан сайа этэрэ, сахалыы сайа5ас туруга, айылгытын, уйулбатын, отуорун оло5о оннугар чел сылдьара буолар. Маны тэнэ атын омук о5олорун кьтта сепке, эйэ – дэмнээх, тэцнээх сыьыаны.

Уерэнэр кинигэ диэн чопчу ьыьыллыбат. Программа ис хобьонугар сеп тубэьэр научнай, популярнай, уус – уран литература, хаьыаттартан матырыьаал туттуллар.

Терут культура уерэ5эр **о5о тус улэтин керуцнэрэ:**

- бэйэ илиитинэн тутан – хабан оноруу, айыы-тутуу;
- истии, аабыы, бол5ойуу, сэнээрии;
- кэпсэьин, кэпсэтиьии, сэьэргэьин, сэьэргэьии;

- анаары, ейге керуу, сахалы толкуйдааын;
- истибиттэн, аахпыттан, олоххо билбиттэн суруйуу, толкуй суруга;
- кэтээн керен тумук оноруу, тэцнээин, ырыты, наардааын, ситимнээин, чинчийи;
- айар улэ бары керунэ;
- сатаан таба меккуээн чачыны билии:
- тургутууларга, курэхтэргэ, керуулэргэ кытты.

Ол иһин бу предмети уорэтэргэ маннык тосхоллору (принциптэри) тутуһабыт.

1. Норуот культуратын уунэр колуонэҕэ ситимин быһыта тыыппакка, биир тиһигинэн (системанан) билиһиннэри
2. Норуот тугу айбытын «кырааскалаан-тупсаран», «Ыраастаан» бизэбэккэ, хайдах баарынан ыччакка тириэрдии.
3. Уорэҕи билини кэм уустук усулуобуйатын кытта сатаан дьуорэлээн, олоххо, ойго-санааҕа мындыр (филосовскай) сыһыаны ыччакка кордоруу

Сурун болҕомто манна ууруллар уерэнээччилэр саха итэбэлин эрэ уерэппэккэ араас омук культуратын, итэбэлин эмиэ уерэтии, билиһиннэри буолар. Бу уерэтэн оҕо тобуллаҕас, сайаҕас, сыстаҕас буола улаатарын ситиһии.

Уерэнээччигэ сурун ирдэбиллэр:

Оҕо билиэхтээх, ейдүөхтээх:

- Торут культура – кыи аймах барытын баайа буоларын;
- Историческай керуу;
- Хотугу омуктар билини культуралара;
- Саха итэбэлин, сизэр-туому, угэстэри;
- 60-70 сс. Сахалы культура, искусство сайдыытын;
- Илии оноһугун сайдыытын;

Оҕо сатыахтаах:

- Оҕо норуот айымньытын хомуйар, суруйар, уерэтэр, чинчийэр идэни баабылыахтаах;
- Эбии матырыйаал булан аабыахтаах;
- Дьон иннигэр санара, санааны абаастык, толору этэ уерэниэхтээх;

Ыччат – саха сайдар кэскилэ. Ыччакка айы тынын инэрдэпитинэ, саха инникитин даҕаны саха буолан сайдар кэскиллэнэр. Национальнай культура – кыи аймах барытын баайа. Норуот олоххо – дьаһахха, улэҕэ – хамнаска, ей – санаа, сизэр – майгы, еттунэн атын омуктартан туох уратытын айбыта – туппута барыта ааттанар.

7 кылааска календарнай – тематической барыллааһын былаан.

№	Уруок тиэмэтэ	чааһа	Оҕо тугу билиэхтээһэ	Дьиэһэ соруудах	Бытыллар кунэ-дьыла	
					Былаан	Факт
1 чииппэр						
1	Сахалар киби туьунан ейдебуллэригэр кирири уруок. «Эсэбиттэр» Иван Данилов.	1		Киһи майгытыгар сыһыаннаах 3-4 ес хобоонун бул	01.09.	08.09.
Саха итэһэлэ. Сизэр – туом. Угэстэр (10ч)						
2	Саха итэһэлин теруттэрэ	1		Итэһэл киһиэхэ тоһо нааданыһ?	15.09.	
3	Иван Данилов «Сырдык таас»	1			22.09.	
4	Абааһы – айылһа алдыатар кууэ. Дойду иччитэ (Алгыс).	1	Харана куустэр. Айылһа дьайыылара. Туерт сурун тыал.	Алгыһы хобоонноохтук ааһы	29.09.	
5	Куяаһан тыын. Хара дьай. Кыдбык. Дьалын.	1	Дьай ыбар, урэйэр куус; дьон кутун сии сатыыр; кырыыһынан суолланар.		06.10.	
6	Куяаһан тыынтан кемускэнии – харыстаны	1			13.10.	
7	Ытык мал уонна ейдебул	1	Ытык ейдебуллэр. Арчы. Ымы. Сата. Куустээх от. Дьоллоох таас. Айы дьербете. Далбыр. Сургуур.		20.10.	
8	Куус алгыһа. Тулуур алгыһа	1	Алгыс суолтатын ейдееьун.	Алгыстары нойосуус уерэтии	27.10.	
9	Хонтуруолунай улэ	1			03.11	
2 чииппэр						
10	Ытык кыыллар – кетердер.	1	Тотем. Хотой, ээ, кыталык, куба, тынырахтаах кетер арааһа о.д.а.		17.11.	
11	Сизэр уонна майгы	1	Сизэр уонна майгы туьунан ейдебул		24.11.	
12	Сизэрдээх билии. Туом	1	Сизэрдээх билии ейдебулэ, суолтата. Туом ейдебулэ, толоруллуута.		01.12.	
Исторической керуу (2ч)						
13	А.Я.Уваровской «Ахтыылара»	1	А. Я Уваровской «Ахтыылара»	А.Я. Уваровской	08.12.	

			сахалы тылынан суруллубут бастакы уус – уран айымньы. Автор олобо.	Ахтыылар. Дь, 1992		
14	П.Н.Сокольников быраас	1	Саха бастакы интелдлегеннэриттэн биирдэстэрэ. Кини олобо.	Реферат. Матырыйаал хомуйуу	15.12.	
15	Чиэппэр тумугунэнэн хонтуруолунай улэ	1			22.12.	
	3 чиэппэр					
	Сахалыы культура, искусство 60 – 70 сс.					
16	Саха театрын теруттэниитэ	1	Саха театра теруттэниитэ. Режиссер Ф.Потапов айар улэтэ. Театр бу кэмнэ норуот айымнбыларын туруоруута	Саха культуратыгар, искусствотыгар сыьыаннаах сана событиялар, кинигэлэр тустарынан кэпсэтиьии	12.01.	
17	Ф.Ф.Потапов айар улэтэ	1	Ф,Ф.Потапов режиссер быьыытынан улэтэ, театральнай искусство сайдыытыгар киллэрбит дьобун кылаата		19.01.	
18	«Кыталыктар кырдаллара» Иван Гоголев.		Остуоруйа пьеса ис хобьонун аабыы		26.01.	
19	Ньурбатаабы кеье сылдыар драматической театр айар улэтэ.	1	Этническай театр саьалааьыннара уонна былааннара		02.02.	
20	Щепкин аатынан театральнай училище саха идэтийбит артыыстарын бэлэмнэьинэ	1	Училищены 1955, 1966, 1974, 2005 сс. Бутэрбит артыыстар	Хаьыат матырыйаалын хомуйуу	09.02.	
21	Оройуоннарга тэриллитбит народной театрдар	1	Сана суурээн кириитэ.		16.02.	
22	Саха балетын саьахтара	1	А.В. Посельская, ЕА. Степанова саха балериналарын олохторо, айар улэлэрэ		23.02.	02.03.
23	Сахалыы ырыа, музыка сайдыыта Биллиилээх композитор Захар Винокуров	1	З.Винокуров ырыалара.	Биллиилээх композитордар ырыаларын уерэтии	09.03.	
24	Анастасия Петровна Лыткина МаринаКонстантиновна Попова	1	Уьулуччулаах ырыаьыттар: А.Лыткина, М.Попова		16.03.	
25	Хонтуруолунай улэ	1			23.03.	
	4 чиэппэр					
26	Саха эстрадата	1	Саха сиригэр эстраднай искусство	Таайбарацы таайыы	06.04.	

			сайдыыта			
27	Саха художниктара Афанасий Николаевич Осипов	1	А.Н.Осипов, Э.Сивцев, А.Мунхалов, Э.Васильев, А.Собакин, Е.Шапошников о.д.а. айымньыларын керуу, кэпсэтии	Саха культуратыгар, искусствотыгар сыбыаннаах сана событиялар, кинигэлэр тустарынан кэпсэтиии	13.04.	
28	«Саха искусствота 20 уйэ иккис анарыгар» салааны тумуктээбин	1	Диспут. Рефераты кемускээбин	Таайбарацы таайыы	20.04.	
	Хотугу омуктар билиини культуралара (бч)					
29	Хотугу культура театр сценатыгар. Семен Николаевич Курилов айар улэтэ. «Ханидуо уонна Халерхаа»	1	Хотугу омуктар айымньыларын саха драм.театрыгар туруоруу. Семен Курилов «Ханидуо уонна Халерхаа» романын кытта билсии		27.04.	
30	Г.Дьячков «Сабар5а хоптото» драмата театр сценатыгар	1	Г.Дьячков «сабар5а хоптото» драматын билсии		04.05.	
31	Хотугу норуоттар ырыалара, уцкуулэрэ.	1	хотугу норуоттар композитордарын, мелодистарын, ырыаыттарын кытта билсии, Национальной ансамбыллар,		11.05.	
32	Хотугу художниктар	1	Юрий Спиридонов, Николай Курилов улэлэрин керуу, кэпсэтии		18.05.	
33	Сыллаабы хатылаабын	1			25.05	

- М.А. Попова «Саха терут культурата» (олох – дьабах культурата) 1 чааба, Дь., 1993
- «Хотугу омуктар олохторо, культуралара» 1 чааба
- Васильев П.К., Федоров И.Г. «Ойуу тылдыт» 5 – 9 кылаас. Дь, 1998с.
- Саха терут культурата, Дь, 1996
- «Саха терут культурата» 1- 5 чааба, Дь. 1992с

Уерэнээччи учебнига

- М.С. Васильева «Утум» 7 кылаас, Дь. 2004с.